

SUDAN GEÇMEYE İZİNLİ OLMA/OLMAMA ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON BEING PERMITTED/NOT PERMITTED FOR PASSING THROUGH WATER

İmran GÜNDÜZ ALPTÜRKER*

ÖZ: Anadolu halk kültüründe suyun kutsallığı pek çok efsaneye kaynaklık etmiştir. Milletlerin kültür özellikleri ise efsanelerde gizlidir. Halk dini ve halk inanışlarının yansıtıldığı türlerin başında gelen efsaneler, kuşaklar arası kültür aktarımını sağlayan, geçmişten günümüze bağlantı kuran, kültürel yapının anlaşılmasına katkıda bulunan edebî yaratmalardır. Efsaneler, toplumun geleneklerini, inançlarını, korkularını, umutlarını, çaresizliklerini nitelendirmede; halk kültürünün temellerini araştırmada oldukça önemli belgelerdir. Efsanelerde, çeşitli olağanüstü varlıkların yer aldığı da bilinen bir durumdur. Sözlü kültür ürünleri içinde; cin, ruh, peri, karabasan, dev, sarıkız, karaura ve albasta gibi varlıklar etrafında oluşan efsaneler bulunmaktadır. Cinleri konu edinen efsaneler ise sözlü kültür ürünlerinde sıkça yer almaktadır. Bu makalede kaynak kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen üç efsaneden yola çıkılarak cinlerin su kültürü ile ilişkisi üzerinde durulmuş ve insanların kendi toplumsal dünyalarında cin ve su ilişkisini nasıl kurdukları/kurguladıkları, oluşturdukları ele alınarak konuya ilişkin bireysel perspektif veya algılar ortaya konulmuş ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın deseni “ölgu bilim” biçiminde düzenlenmiş; çalışmanın verileri, nitel araştırma yöntemi ile elde edilmiştir. Saha araştırması neticesinde elde edilen veriler “içerik analizi” tekniği ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halkbilim, sözlü kültür, efsane, cin, su kültürü, halk inancı.

ABSTRACT: The holiness of water has been a source of many legend in Anatolian folk culture. The cultural characteristics of nations are hidden in legends. Legends coming first among the kinds where the folk belief and folk religion are reflected, are literary creations which enables transferring culture among generations, relates past and today, contributes cultural structures to be understood. Legends are considerably important documents for; defining societies main components, traditions, believes, fears, hopes, desperations; inspecting the basis of folk culture. In legends, it is also known that there are various extraordinary beings. In oral culture products; there are legends that are formed around beings such as gin, soul, fairy, nightmare, giant, jaundice, karaura and albasta. The legends about genus are frequently seen in oral culture products. In this study the relationship between the genie and the water culture based on the three legends obtained from the interviews with the source people is emphasized and is aimed to explore and interpret the individual perceptions or perspectives on the subject by considering how they set \ fictionalised, formed the relationship between gin and water in their social worlds. The data of the study were collected by qualitative research method. The pattern of the study was organized in the form of a phenomenon. Data analysis is done by content analysis technique.

Keywords: Folklore, oral culture, legend, genie, cult of water, folk belief.

* Öğr. Gör. Dr. - Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Amasya - ichimran@gmail.com

“Su başında Süleyman, su ayağında Er-Korkut! Belaları sen korkut!”

Bir Baksı duasından (Ögel, 2014: 423; İnan, 1986: 135)

Giriş

Su, dünyanın yaşam sürülebilir bir yer olmasının temel şartıdır ve su sayesinde, yaşam için gerekli olan dengeler devamlılığını korur. Hayati öneme sahip olan su, aynı zamanda dünya kültür tarihinde ve Türk dünyasında eskiden beri büyük öneme sahip olmuştur. Türk kültüründe kutsal kabul edilen su, tüm “yaratılış” ve “türeyiş” destanlarında doğanın başlangıç noktasıdır. Suyun ilk günden beri insanın hayatta kalabilmesinin temel unsuru olması, suya saygı duyma ve sudan medet umma şeklinde bir kült olarak kendini gösterir. Irmakları, gölleri, denizleri, çeşmeleri, kaynakları ve yağmuru da içine alan su kültürünün doğuşunda ise suyun arıtıcı niteliği, bollukla ilişkisi, taşması gibi nitelikleri rol oynayan önemli etkenlerdir (Eliade, 2005: 225-231, 240-245).

Anadolu halk kültüründe suyun kutsallığı pek çok efsaneye kaynaklık etmiştir. Milletlerin kültür özelliklerini barındıran efsaneler, toplumun geleneklerini, inançlarını, korkularını, umutlarını, çaresizliklerini nitelendirmede ve halk kültürünün temellerini araştırmada büyük önem arz etmektedir. *Türkçe Sözlük*'te “Eski çağlardan beri söylene gelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence.” (1998: 674) olarak tanımlanan efsane, “... duygusal bir anlatımla, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerçek olaylar anlatıldığını iddia eden, dinleyicilere bu olayın gerçek olup olmadığını, gerçek ise nasıl olduğunu düşündüren ve gerçekten haberdar olmayı isteyen, nesilden nesile sözlü aktarım yoluyla geçen ve karakteristik bir şekle sahip anlatım türünün adı” (Luthi, 2003: 314) olarak tanımlanmaktadır.

Efsaneler, dinî veya tarihî bir şahsiyet, bir mekân ya da bir olay hakkında anlatılabileceği gibi çeşitli olağanüstü varlıkları da konu edinebilmektedir. Sözlü kültür ürünleri içinde cin, peri, ruh, karabasan, dev, sarıkız, karaura ve albastı gibi varlıklar etrafında oluşan pek çok efsane yer almaktadır. Cinleri konu edinen efsanelere ise sıkça rastlanmaktadır. Cinlerin yanı sıra “şürel,” (Çetin, 2017: 51-53), “yol azdıran” ve “demirkıynak” gibi -kuvvetle muhtemel- İslam öncesi Türk kültürüne ait olan ve mitolojik kökenlere de sahip gibi görünen olağanüstü varlıkların da “cinleştirilerek” “assimile edilmesi” neticesinde sözlü gelenekte birçok yerde tamamen bir işleve ve motife bürünerek âdeta uzmanlaşmış bir “cin tipi” (Çobanoğlu, 2003: 61, 132) hâline dönüştürülerek aktarılmaktadır. Efsaneler üzerine yapılan pek çok çalışmada olağanüstü varlıklara dair “cin”

anlatılarına ve cinlerin sudan geçemediklerine ilişkin anlatılara rastlanmaktadır¹.

Bu çalışmada kaynak kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen üç efsaneden yola çıkılarak cinlerin su kültü ile ilişkisi üzerinde durulmuş ve insanların kendi toplumsal dünyalarında cin ve su ilişkisini nasıl kurdukları, oluşturdukları ele alınarak konuya ilişkin -kültürel bellekteki izlerinden yola çıkılarak- bireysel perspektif veya algıların ortaya konulup yorumlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda nitel araştırma yöntemi ile toplanan verilere içerik analizi yapılmıştır.

1. Su Kültü

Su hayatın ve kâinattaki her şeyin temelini oluşturmakta, yaratılışın her aşamasında yer almakta, sürekliliğini sağlamaktadır (Eliade, 2005: 228). Türk, "Hint ve Babil" (Eliade, 2005: 228-229) gibi pek çok kültürün² mitolojik birikiminde Tanrı'nın önce suyu yarattığına, dünyanın başlangıçta bir okyanustan ibaret olduğuna ve suyun evrenin özü olduğuna inanılmaktadır. Yanı sıra İslam dininin kitabı Kuran'ı Kerim'de "Biz, canlı olan her şeyi sudan yarattık." (Enbiya/30 Râzi, 2002: 168) ve "Biz insanı birbirleriyle karışık bir damla sudan yarattık." (İnsan/2 Râzi, 2002: 94) ifadeleri ile suyun hayatın kaynağı olduğu ortaya konulmaktadır. Aynı zamanda "Rızkınız ve va'adolduğunuz şeyler göklerde dir" ifadeleri ile de suyun insanın hayatını sürdürmesinin ve rızkının sebebi kılındığı (Zariyat/22 Râzi, 2002: 168) ve hayatın devamlılığındaki önemi ortaya konulmuştur.

Altay Yaratılış Destanı'nda yer alan "Dünya bir deniz idi, ne gök vardı ne bir yer; uçsuz bucaksız, sonsuz sular içreydi her yer! Tanrı Ülgen uçuyor, yoktu bir yer konacak. Uçuyor, arıyordu katı bir yer, bir bucak" (Ögel, 2014: 465) ifadeleriyle suyun önemi en başta ortaya çıkmış "başlangıçtaki sonsuz su" aktarılmıştır. Türk mitolojisinde Tanrı'nın önce suyu yarattığı (İnan, 1986: 13-14; İnan, 1998: 274) kabul edilmektedir.

"Başlangıçtaki sonsuz su"yun yer aldığı bir diğer kaynak ise Ural Batır Destanı'nın ilk dizeleridir:

"Önceler öncesinde

Kişi oğlunun olmadığı

¹ Bu anlatılar için bk. Seyidoğlu, 1985: 159; Karadavut, 1992: 236, 237; Helimoğlu Yavuz, 1993: 318, 338; Yağbasan 2013: 106, 173; Güzel, 2016: 175, 178).

² "Eski Mezopotamya inancında dünyanın yaratıcısı olan Ab.Zu/apşu 'yaşam suyu', 'taze su okyanusu' anlamlarına gelmektedir ve yer altı sularını, pınarları ve nehirleri beslemektedir. Sümer tanrılarında Enki 'Abzu'nun efendisi' dir ve Semitik Mezopotamya toplumlarının Su Tanrısı Ea ile eşdeğerdir." (Ökse, 2006: 48).

"Mısır tanrısı Amon'un ilk örneği tanrı Min'in sıfatlarından birisi şimşektir ve onu tasvir eden unvanlardan onun yağmur yağdırma ve hayat verme işlevleri, çok açık bir biçimde anlaşılır: 'O, yağmur bulutlarını yırtıp açandır.'" (Eliade, 2005: 125-126).

*Gelip ayak basmadığı
O taraflarda kuru yerin
Varlığını hiç kimsenin bilmediği
Dört tarafını deniz sarmış
Varmış de bir yer” (Ergun - İbrahimov, 1996: 17).*

Uygurlarda kozmogoni amaçlı suya dalış mitlerine yer veren Eliade, Çeremislerin, dünya yaratılmadan önce Tanrı'nın (Yuma) kardeşi Keremet'in bir ördek biçiminde yüzdüğünü (2006: 132) anlattıklarını aktarır.

İslamiyet'te ise “Gökleri ve yeri altı günde yaradan O'dur. O zaman Arş'ı su üzerinde idi...” (Hud 11/7) âyetiyle başlangıçta arşın suyun üstünde olduğu, Allah'tan ve sudan başka hiçbir şeyin olmadığı (Râzi, 2002: 508-510) ifade edilmektedir.

Türk kültüründe de su, “geleneklerin köklerini tutan, en büyük temeldir. Her şey ona dayanır” (Ögel, 2014: 409). Eski Türk inanç sisteminde “su” da “yer” gibi “ıdık”, yani kutsal kabul edilmiştir (Kalafat, 1995: 52). Eski Türk inançlarında dereler, pınarlar, ırmaklar başka bir ifade ile akıntılı olan bütün sular “kutsal su” kavramı içine girmektedir. Aynı zamanda Dicle, Fırat, Nil ve Ganj gibi birçok büyük nehir hem efsanelerde hem de gerçek hayatta ibadetin ve dinî düşüncenin vazgeçilmez unsurları olarak görülen birçok dinsel-büyüsel uygulama, âdet ve inanışlarda önemli bir araç olarak yer almakta ve değerlendirilmektedir (Örnek, 1988: 103-104).

Dünya kültür tarihinde ve Türk dünyasında eskiden beri suyun bir değeri ve hükmü olmuştur (Akman, 2002: 1). Su kutsallığının yanı sıra ölümsüz kabul edilmiştir; Dede Korkut bu durumu “suya ecel gelmez” sözüyle ortaya koymuştur (Türkan, 2012: 142).

Kâinattaki dört unsurdan biri olan su; sahip olduğu bereket, saflık ve hayatın kaynağı olma vasıfları ile Türkler arasında kült konusu olmuştur. Radloff'a göre, “yer” ve “su”lar Sibirya Şamanizmini meydana getiren ana unsurlardandır ve “göklerin katlarında yaşayan bütün yukarı dünya ilahları, beşeriyeti meydana getiren, yaşatan ve koruyan varlıklar” olarak konumlandırılır (1986: 220). Altay Türklerinin geleneksel dünya görüşlerine göre, yer-su ilahları hem insanları yaratan hem kötü varlıklardan koruyan ruhlardır. Bu ruhlar, sağlığın korunmasını ve sürekliliğini; hayvanların çoğalmasını sağlarken kötü ruhların kötülüklerini önlemekte ve kendilerine saygı göstermeyenleri ise cezalandırıp hasta etmektedirler (Oymak, 2010: 39).

“Su kültü, Türklerde çok eskilerden beri vardır. Bunun temelleri de ‘yer-su’ inanış ve anlayışına” (Ögel, 2014: 409) dayanmaktadır. Türk inanç ve kültür yapısına bakıldığında suyun “ölümsüzlük” verme niteliği “bengi su” olarak ifade edilmekte; yanı sıra “ab-ı hayat”, “yeraltının kutsal suyu”, “mengülük suyu”, “mukaddes su”, “ebedi su”, “dirilik suyu”, “arı su”, “iyi su”

(Ögel, 2014: 423-424) gibi suya dair birçok adlandırma yer almaktadır. Suya, Türkler her çağda büyük önem ve yüksek değer vermişlerdir. “Suyun sonsuzluk ile aynı noktada kesişmesi”, “yağmur şeklinde içinden geldiği Gök’e bağlı bulunması”, “bereket”, “saflık”, “hayat kaynağı” oluşu gibi nitelikleri dolayısıyla suya duyulan saygının temelleri Türklerin İslamiyet öncesi inanışları ile bağlantılıdır (Roux, 1994: 114-117).

Altay efsanelerinin bazılarında göre Dünya Dağı’nın üzerindeki kayın ağacının altındaki kutsal çukurda “hayat suyu” bulunmaktadır. Bu suyun başında da Tata adında bir bekçi vardır. Tata kutsal ruh olarak bilinmekte (Harva, 2014: 55); hayat suyu kuvvetten düşmüşleri, hastaları iyileştirmekte, ebediyeti sağlamakta (Eliade, 2005: 232), yanı sıra ihtiyaçlara da gençlik vermektedir (Ögel, 2014: 120). Er-Soğotox Destanı’na göre ise göğün dokuzuncu katına kadar yükselen Hakan ağacının dibinde insanlığa ölümsüzlük sırrını veren ebedi “hayat suyu” bulunmaktadır (Ögel, 2014: 118; Ergun, 2013: 117).

Türk dünyasına ait pek çok masalda “ab-ı hayat” a referansla ölünün “kutsal” ve “sihirli” kabul edilen “hayat suyu ile dirilme” si motifi yer almaktadır (Türkan, 2012: 142-143). “Er-Soğotox Destanı’nda ölüyü diriltmek ve parçalanmış vücudu iyileştirmek için kutsal su kullanılır: “Kömüs Kırıktay, babasının mezarına giderek Aan Alaxsın Xotun’dan aldığı ölümsüzlük suyunu onun baldırlarına döker ve böylece Er-Soğotox, canlanır.” (Kirişcioğlu, 2007: 1-3). Köroğlu Destanı’nın Paris rivayetinde “Köroğlu’na babası, ilmi nücuma göre hesap edip bir çeşme tarif eder; bu çeşmenin suyunun köpükleri, kör gözlerini açacak devadır” (Boratav, 1984: 81).

Kur’an-ı Kerim’de de suyun şifa kaynağı olduğu Hz. Eyyüp’ün yedi yıldan fazla muzdarip olduğu bela ve hastalıklardan ayağını vurarak çıkardığı sudan içmesi ve yikanması neticesinde şifa bulması hadisesiyle örneklendirilmektedir (Taberî, 1991: 452-453). Hz. Muhammed “humma hastalığının ateşini zezem suyuyla soğutmayı” tavsiye etmekte (Buhari, 1992: 9-10’dan akt.: Günay, 2014: 212) yanı sıra zezem suyunun her ne niyetle içilirse o niyete karşılık geleceği ifadesinden şifa niyetiyle içilmesi durumunda dertlere şifa olacağı (Günay, 2014: 212) çıkarımı yapılabilmektedir.

Dede Korkut Kitabı’nda Salur Kazan kaybolan ordusunun; ailesi ve çevresinin haberini, akarsulardan sorar. Ona göre, “Su, Hak Taala’nın yüzünü, cemalini görmüştür.” “Ve Allah’ın gökten indirip de, öldükten sonra yeryüzünü kendisiyle dirilttiği suda... kavlidir.” (Râzi, 2002 (4): 168). Bu nedenle de bir şeyler bilmelidir (Ögel, 2014: 441; Roux, 1994: 117). Salur Kazan’ın irmağa söylediği:

*“Çağnam çağnam kayalardan çıkan su,
Ağaç gemileri oynadan su*

Hasan ile Hüseyin'in hasreti su
Bağ ile bostanın ziyneti su
Ayşe ile Fatma'nın nikahı su
Şahbaz atlar gelip içtiği su
Kızıl develer gelip geçtiği su
Ag koyunlar gelip çevresinde yattığı su
Ordunun haberin bilir misin, değil bana!

Kara başum kurban olsun suyum sana” (Ergin, 2004: 101) ifadeleri suyun “canlı bir varlık” (İnan, 1986: 50) olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır.

Altaylıların inanışlarına göre, yer-su “bin kulaklı, yedi kapılı” olarak tasavvur edilir. Yenisey ve Şamanist Altay Türklerinin dinî törenleri sırasında suya karşı okudukları ilâhilerde Kem (Yenisey) ve Tom Irmakları “merhametli hakan” anlamına gelen “kayrakan” (İnan, 2010: 249-250) olarak adlandırılmaktadır.

“Mevcut olan her şey gibi, suların da hâkim-sahipleri vardır.” (Roux, 1994: 115). Su iyesi, eski Türklerin geleneksel dünya görüşlerinde yer alan en önemli iyelerden birisidir ve kutsal kabul edilmektedir. Türkler suyu hem “kuvvet” ve “bereket” kaynağı olarak kabul ederler hem de koruyucu ve kahredici tanrı sayarlardı. Altay Türklerine göre on yedi denizin birleştiği yerde oturup ve bütün sulara hükmeden Talay³han ve Yayık⁴ Han adlı iki ruh vardır. Talayhan denizlerin ve okyanusların, Yayık Han ise taşan kabaran suların ruhu, Tanrı’sıdır (Ögel, 2014: 491; Radloff, 2008: 22). Ayrıca bugün Türk dünyasında su iyelerine dair “Ulu Çonkuruun”, “KyeH Bolloh”, “Ukulan”, “Çıkçılan”, “Uukun” (Pripuzov, 1984: 62’den akt.: Bayat, 2016: 208), “Ukulaan Ayı”, “Ukula Toyon”, “Bordonkuy” (Ergun, 2019: 88) gibi pek çok farklı adlandırma yer almaktadır.

“Suyun ruhu” olduğu inancının bir sonucu olarak su iyelerini memnun etmek ve/veya onlardan medet ummak günlük hayatta pek çok ritüelde yer almaktadır. Su iyisini memnun etmek için kurban verilmesine dair en eski kayıtlar MÖ 1050 yıllarına aittir. Kuzey Çin’i ele geçiren Chou hükümdarının savaşa giderken geçtiği yerlerin “yer-su”larına kurban sunduğu (Eberhard, 1996: 69; Akman, 2002: 5), ayrıca Hunların ve Hunlardan sonra hüküm süren Türklerin de ağaçlara ve sulara kurban verdikleri bilinmektedir (İnan, 1986: 3). Fuzuli Bayat Yakutların su iyisini “u iççite” veya “Ukulaan Toyon”

³ Erlik’in topraklarında kara göl (kö), kara deniz ve kara okyanustan (kara talay, kara tengiz) söz edilir (Potapov, 2012: 180). Erlik’in oğulları göllerin ve nehirlerin yöneticileridir, kendi yurtları (odu) vardır ve çeşitli yaratıklarla dolu olan denizi yönetirler (Potapov, 2012: 305).

⁴ Altay Türk Şamanizm’inde Yayık, gökyüzünde yaşayan aracı bir ruhtur ve tüm aracı ruhlar arasında ilk sırayı alır (Anohin, 2006: 13). Altay Tatarlarına göre Bay Ülgen’in oğullarından birinin adı Yayık’tır (Harva, 2014: 136; Radloff, 2008: 21), Altaylılarla karışık olarak yaşayan Tubalara göre de Ülgen’in bir kızının adı Yayık’tır (Potapov, 2012: 292).

olarak adlandırdıklarını ve “taig” adı verilen toplumsal bir kurban ritüeli gerçekleştirdiklerini, ırmağın sağında ve solunda bulunan ağaçlara gerilen iplere suya sunulan kurbanlarının asıldığını aktarır. Hakaslarda da “sug taig” olarak adlandırılan su iyisine kurban sunma ritüeli her yıl ilkbaharda ve suyun akınının artması, sık sık boğulma vakası yaşanması durumunda düzenlenmektedir (2016: 249-250). Sadettin Buluç da Sahalar’ın “her ırmağın, her gölün bir ruhu olduğu”na inandıklarını ve Karagaslar’ın bu ruhlara “sug ezi (su sahibi)” diyerek kıyıda bir kayın ağacına renkli bezler bağlayıp yaktıkları ateşe süt ve çay dökerek bol balık avlayabilmek niyetiyle onun adına adaklarda bulduklarını ifade eder. Su sahibi olan bu ruhlar Yakutlarla “u iççite” Buryatlarda ise “uhun ecen” olarak adlandırılmaktadır (URL-1). Kurban olarak Tatar Türklerinin yaşadığı bazı dağlık bölgelerde suya at başı koydukları, Ulyanovsk (Simbirsik) civarında yaşayan Tatarlarda ise dua edip dereye kırk taş attıkları yağmur fazla yağdığı zaman bu taşları sudan geri çektikleri ve kurak zamanlarda bazı bölgelerde akarsuya çuvalla taş döküldüğü; Arça (Arsk) ilçesine bağlı Baraü köyünde ise beş ufak taşın bağlanarak suya atıldığı bilinmektedir (Zaripova Çetin, 2009: 28).

Yanı sıra Kırım Tatarlarının mitolojik inançlarında “su anası” olarak adlandırılan pınar ve çeşme koruyucusu; Azerbaycan Türklerinin “Subaba” ya da “Suceddin” olarak adlandırdıkları; pınarların kirletilmesini, çeşmelerin tahrip edilmesini engelleyen ve yasağı çiğneyenleri cezalandırdığına inanılan su iyeleri vardır (Bayat, 2016: 251). Suyu ana, ata ya da ced görme Azerbaycan Türklerinin geleneklerinde korunmuştur. “Su ceddin” şeklinde yorumlanan “Suceddim” olarak adlandırılan ilkbaharda suya girme ya da birbirini ıslatma geleneği (Şeyidov, 1973: 260’dan akt.: Ergun, 2019: 87) bu bağlamda örnek olarak değerlendirilebilir. Türk dünyasında su iyelerinin bir aile hayatı sürdürdüğüne inanılmaktadır. Örneğin Tatarlarda su iyesi, su anası ile su babasının çocuğudur ve ırmak, nehir, göl ya da çay gibi sulak yerlerde yaşamaktadır (Zaripova Çetin, 2007: 26-28; Ergun, 2019: 84).

Su, Türkler tarafından, bereket ve kuvvet kaynağı olarak kabul edildiği gibi, koruyucu ve cezalandırıcı Tanrı olarak da sayılmaktadır (Uraz, 1994: 52). “Tanrı, Türk’ün yeri ve suyu sahipsiz kalmasın diye”, kağanları Türk milletinin üzerine getirip koyar. Vazifesini iyi yapmayan veya isyan edenleri ise “yer” ve “su”lar cezalandırır. Bu bakımdan yerdeki sular, Türklerin din ve inanışlarının yanı sıra devlet anlayışlarında da büyük önem arz etmektedir (Ögel, 2014: 409). Suyun “bereket sağlama” niteliği dolayısıyla hayat kaynakları içinde yer aldığına inanılmakta ve -çok sık ifade edilmemekle birlikte- yeryüzü gibi su da ana olarak kabul edilmektedir. Ayrıca “yağmur şeklinde içinden geldiği Gök’e bağlı bulunmaktadır” (Roux, 1994: 114).

Akman, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: *“Bütün sular doğumla, kadınsı prensiple, evrensel rahimle, ilk özle yaşamın çeşmesiyle tazelik ve doğurganlık sularıyla bağdaştırılmıştır ve büyük ananın sembolüdür. Maddi dünyanın sürekliliği ile bilinçaltı unutkanlıklarıyla da eş değerdir. Sular sürekli çözülür, kendi kendini yok eder, arınır, arındırır*

ve yeniden doğar... İlbaharın suları ya da yaşam pınarı cennetin merkezindeki yaşam ağacının köklerinden doğar. Yağmur olarak su, doğurganlığın ve gök (gökyüzü tanrısının) tanrının gücünü sembolize eder. Çiğ olarak kutsanmayı, ruhsal tazelenmeyi ve şafağın ışığını temsil eder. Suların içine dalmak en yüksek gizemi, yaşamın sırrını aramaktır. Suyun yüzeyinde yürümek ise maddeler dünyasının koşullarını aşmaktır. Bütün büyük enbiyalar suların üzerinde yürümüştür. Akarsular yaşam sularıdır ya da yaşayan sulardır. Suları kesmekse (aşmak) bir aşamadan diğer bir aşamaya, bir varoluş durumundan diğer bir varoluş durumuna geçiştir. Tıpkı yaşam ile denizi birbirinden ayıran nehir ile denizi aşmak gibidir. Su hem yaşama gücü hem ölüm gücü olduğu için hem bölülebilir hem birleştirebilir. Su ve ateş en üst düzeyde birbirini birleştirici iki zıt maddedir ve maddi dünyadaki bütün zıtlıkları temsil ederler. Çatışma durumunda yaşam için gerekli olan nem ve sıcaklıktır. Su ve ateş iki temel prensiple bağdaşır: Gökyüzü babası ve tabiat ana. Fakat gökyüzü babası yeryüzüne düşen yağmurdaki yatıştırıcı nemi temsil eder” (Akman, 2002: 1-2).

Türk mitolojisinde göl ve nehir kavşaklarındaki adacıklar önemli bir motiftir. Oğuz destanındaki Kıpçak'ı annesi, nehir ortasında yer alan bir adacık içindeki bir ağaç kovuğunda doğurur. Uygurların kökenine dair aktarılan efsanede de Uygurların atası olan beş prens, iki nehir kavşağının ortasındaki bir adacıkta bulunan kayın ağacından doğarlar. Macarların ataları da geyiği takip edip bir denizi geçerler bu denizin ortasında yer alan bataklık gibi bir yerde türerler. Bu kutsal adalar, Sibiryaya ve Altay efsanelerinde de bulunmaktadır. Bazı bölgelerde şamanların biri “Gök'ün kızı”, diğeri de “Su'yun kızı” olmak üzere iki eşi vardır (Ögel, 2014: 159). Daha sonra meydana gelen/getirilen destanlarda ve diğeri edebî eserlerde yer alan “kutsal varlıkların sudan çıkma” motifine ilk olarak Yaratılış destanları kaynaklık etmektedir (Yakıcı, 2003: 414).

Türkler ev kurup yurt tutmak için su bulunan yerleri tercih etmişlerdir. “Yurdun, yerleri ile suları aynı zamanda vatan demektir”. Toprak, yalnızca su ile düşünüldüğü zaman bir anlam kazanabilir; Anadolu'daki inanışlara göre, gece ile birlikte, “yerler mühürlenir”; ancak yer ile birlikte “sular da kararır” (Ögel, 2014: 418). O nedenle de suya saygı duymuşlardır. Onlar “Baba evinin sularıdır.” Bu çok eski Türk inanışları Anadolu'da yaygındır. Kuzey Türklerinde ise “Koca evine gelen geline, kocanın evine ait akarsular ve kaynaklar gösterilir, gelin de onlara saçılarda bulunurdu.” (Ögel, 2014: 410; İnan, 1998: 492). Kazyak'daki Makedonyalı Müslüman Türkler arasında değirmen ve onun suyu “ak iye”lerin yerleşim yerleri olarak bilinir. Hıdrellez vaktinde gün doğmadan kızların kısmetinin açılması için değirmene giderler. Kısmetinin açılmasını isteyen kız burada değirmenin suyu ile yüzünü yıkar, oradan alınan su ile de evinde yıkanır (Çalışkan, 2015: 385).

Günlük hayat içerisinde gerçekleştirilen pek çok ritüelde de suya atfedilen bu kutsiyetin izlerini görmek olanaklıdır. Kutsal mekânlar etrafında şekillenen şifa arama sürecinden gerçekleştirilen türbelerden alınan su, sağaltım ritüellerinde ocaklar tarafından kullanılan su, yolcuların arkasından su dökülmesi, “okunmuş su”lar ve bir şükran ifadesi olarak kullanılan “su gibi aziz ol” deyimini bu kutsiyetin günlük hayattaki yansımalarıdır.

2. Cinler

Kur’an-ı Kerim’de “cin” kelimesiyle tanımlanan; halk arasında “peri”, “dev”, “hayalet”, “cin”, “ecinni”, “iyi saatte olsunlar” diye bilinen; “görüntülerine göre çeşitli isimler takılan; spiritlerin, ölmüş kişilerin ‘ruh’u sanarak çağırma yoluyla iletişim kurdukları varlıklar”dır (URL-2). Cin kelimesi “gizli” ve “kapalı olan” manasındadır (Râzi, 2002: 72). Türk mitik inanç ve düşünce sisteminde yer unsuru olarak yer alan cinler farklı özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Halk inancına göre, cinlerin erkek ve kadın cinsleri vardır. Dişilerine genellikle peri adı verilir (Helimoğlu Yavuz, 1993: 27). Perilerle iyi ilişkiler kurulmasına ve periler sevilmesine rağmen cinlerden korkulduğu durum çoğunluktadır. Bu olağanüstü varlıklar, özellikleri ve yaşadıkları yerler açısından ele alındığında, topluluk hâlinde beyler ve padişahlar tarafından yönetilerek -aslında tıpkı insanlar gibi, fakat insanlara görünmeden- yaşarlar. Evlenip çocuk çocuğa karışır (Taner, 1983: 12). Bütün işlerini gece yaptıklarına sabah ezanı ya da horoz sesi duyulur duyulmaz kendi konaklarına çekilip dağıldıklarına inanılmaktadır (Boratav, 2003: 100). İnsanlarla kurdukları ilişkiler bağlamında değerlendirildiklerinde ise “bazen iyi” “bazen kötü” ya da hem “iyi” hem “kötü” ilişkiler kurabilen, olumlu ve olumsuz ikili karakter özelliği gösteren “Cinlerin ellerinden her şey geldiği için yapamayacakları hiçbir şey yoktur. Kendilerine bir kötülük yapılmazsa veya kızdırılmazlarsa genellikle kayıtsız kalırlar, zararsızdırlar.” (Duvarcı, 2005: 133).

Tarih-i Taberi’de cinlerin yaratılış hususuyla ilgili olarak “Yaratıklardan Allahü Teala’nın ilk yarattığı şey devlerdi ki onlara Cann derler. Kumların sayısı kadardırlar. Onların oturduğu yer havada oldu. Hak Teala onları 7000 yıl bu cihana hâkim ve sahip kıldı. Bundan sonra Hak Teala Cann’dan Cin’i yarattı...” (1996: 12). “Fakat cin tayfası da Allahü Teala’ya isyan etti. Allahü Teala da onları azledip, arzın yüzünü perilere verdi.” (1996: 14) bilgileri aktarılır. Önce arzın ikinci katında yaşayan ve Allah’ı kızdırmaları neticesinde yerleri perilere verildiği belirtilen cinlerin yaşadıkları yerler halk telakkisinde çeşitlenmektedir. Görünmeyen bu varlıkların yaşadıkları yerler arasında çöplükler, açıktaki tuvaletler, bulaşık yıkanan sularının birikintileri, küllükler, ormanlar, korkunç, ürkütücü, izbe, yerler; saçak altları, ulu ağaçların dipleri, bataklıklar, ıssız dere yatakları, göl kenarları, pınar kenarları, nehir yatakları, çeşme önleri, kuyu başları; denizlerin kirli bölgeleri (Taner, 1983: 12), terk edilmiş, tekin olmayan evler (özellikle eski ve büyük konaklar), örenler, mezarlıklar, hamamlar,

değirmenler, köy odaları, hanlar, büyük ağaçların altı (Boratav, 2003: 100) sayılabilir. “İn-cin top oynuyor” deyimini de bu metruk yerleri anlatmaktadır.

Cinler, eğlenceyi ve eğlenmeyi çok severler; topluluk hâlinde zurna, darbuka, def çalarak şarkılar söyledikleri (Karadeniz, 1986: 5) bilinen en önemli özelliklerinden biridir.

3. Cinlerin Sudan Geçmeye İzinli Olmaması

Efsaneler, halk inançları ve halk dininin yansıtıldığı önemli türlerdendir ve halk kültürünün temellerini araştırmada, toplumun geleneklerini, inançlarını, korkularını, umutlarını, çaresizliklerini nitelendirmede en önemli kaynaklardan, belgelerdendir. Efsanelerde, çeşitli olağanüstü varlıkların yer aldığı da bilinen bir durumdur. Sözlü kültür ürünleri içinde; cinler, ruhlar, periler, karabasan, dev, sarıkız, karaura ve albastı gibi varlıklar etrafında oluşan efsaneler yer almaktadır. Cinleri konu edinen efsaneler ise sözlü kültür ürünlerinde sıkça yer almaktadır. Efsaneler üzerine yapılan -neredeyse bütün- çalışmalarda cinlerin sudan geçemediklerine dair anlatılara rastlanmaktadır.

Cinlerin yanı sıra demirkıynak gibi sudan çok korkan, onu görür görmez göle veya dereye giren insanlara herhangi bir zarar veremeyen (Duvarcı, 2005: 130) olağanüstü varlıklar da efsanelerin kahramanları arasında yer almaktadır. Bigadiç dağlarında yaşayan, ağaç, hayvan hatta futbol topu dâhil olmak üzere pek çok kılığa girebilen, çok pis kokulu, ürkütücü sesler çıkararak insanların delirmelerine neden olan bir yaratık (Çobanoğlu, 2003: 138) olan “demirkıynak”lar sudan çok korkar.

Çalışma kapsamında ele alınan efsanelere konu olan cinler de sudan geçemeyen bir özellik göstermektedirler. Bu bağlamda “Ali Osman Ağa ve Cinler” adlı birinci efsanede cinler, düğün yaptıklarını söyleyerek Ali Osman Ağa’yı da davet ederler, daveti kabul edip mağaraya giren Ali Osman Ağa, uykulu olduğu için nerede ve kimlerle beraber olduğunu başta idrak edemeyerek davete icabet eder, lakin onların cin olduğunu anladığı anda kaçır. Bir süre kovalarlar, Ali Osman Ağa bir çayı geçer; ancak o zaman kovalamaktan vazgeçerler.

Efsane şöyledir:

Avcu Ali Osman Ağa vardı, Safcalının Ali Osman dirlerdi, soyadı da Avcı’ydı zaten; avcılık yapardı, avcı olduğu için Avcı soy ismini almış. Bu, gece dilki beklemeye gidiyom diye zabah ezeninden daha erken gider, aşamdan duzak kurmuş; onlara bakacamış. Combul derik hastanenin daha altı, orda düğün yapıyok gel diyi, mağaralar var orda, üç harfliler Ali Osman Ağa’nı girdirirler mağaraya, uyku semesi bilemez bu; bakar, bu Narlı değil, bu Narlı değil... Ateşin başında bunlar oynayıp o otururken akli başına geliyor; su dökme bahanesiyle çıkar, kaçır bunu çaya kadar kovalamışlar, çayı geçince hadi gurtuldun demişler, çayı geçemezmiş bunlar, eskiler hep söyler, sudan onlar geçemezmiş (KK -1; Gündüz Alptürker, 2019: 2000).

“Esrarengiz Oduncu” olarak adlandırılan ikinci efsanede ise, Oduncu Mehdi Ağa'nın odun kesmeye beraber gittiği arkadaşının şekline, suretine giren cin, Oduncu Mehdi Ağa'yı uçurumdan aşağıya eşeğiyle beraber atmak ister; ama daha yola çıkmadan başlayan gariplikler ve arkadaşının değişik hâlleri neticesinde şüphelenen Oduncu Mehdi Ağa, yol güzergâhı üzerinde içinden su arkı geçen küçük bir derenin içine yatar ve cinden o sayede kurtulur.

Bizim bu olayı yaşayan dedemin babası, Mehdi Aga diyolar, Deli Mehti de diyolar lakabına. Selanik'ten asıl göçen ekip bunlar yani, dedem burda doğmuş, dedemin babası Selanik'te milis kuvvetiymiş vs. Dedem buraya [Merzifon'a] geldikten sonra, evinin geçimini sağlayabilmek için odun modun kesiyolar; sabahın erken vaktinde kalıyolar falan, eşeklerle odun kesmeye gidiyolar dağa, odunları satıyolar, evde yakacak için kullanıyolar vs. vs. Dedemin odun arkadaşı hep dedemden geç kalkarmış, sabah namazı vakti hep dedem onu kaldırmaya gidermiş. Dedem diyeyim artık, babamın dedesi de artık dede diyeyim. O, arkadaşıyla beraber odun kesmeye gidiyor, ama o adamın bi özelliği hep geç kalkıyomuş, hep dede kaldırıyomuş; bi de onun eşeği bizim dedenin eşeğinden geride kalıyomuş. Yani yavaş giden bi eşekmiş. Bi gün sabah namazı vakti, daha bizim dede uyanmadan tan tan tan tan kapı çalınıyo. Alla Allah!.. Uyanıyo ki arkadaşı gelmiş; hayırdır, hep ben seni kaldırırdım falan filan. Ya bugünlük te böyle oldu, ben kalktım işte; hadi gidelim odun kesmeye diyo, falan filan. Alla Allah, diyor; neyse kalmıştır, diyor. Ondan sonra yola koyuluyorlar, o gitmeyen eşek bii gidiyo, arkadaşının eşeği... Bu sefer dedenin eşeği geride kalıyor, eşeği çatlatacaktı bizim dede, böyle peşinden yetişeceğim diye... Yetişemiyoo... En sonunda bizim dedenin aklına dank ediyo. Bu işte bi iş var, diyo. Gidiyo ordan su arkı geçen küçük bi derenin içine yatıyo. Ondan sonra öbür önde giden dönüyo, bi bakıyo ki bizim dede yatmış arın içine. Gel, diyo; gel... Nereye gidiyon, gel; gel böyle yakına gel de azıc konuşalım, diyo. O da demiş ki; eğer anlamasaydın benim kim olduğumu, ne olduğumu seni şu uçurumdan aşağı eşeğinle beraber atacaktım. Oraya götürüyodum seni, atmaya götürüyodum, diyo. Ve o ark sayesinde onun üstünden geçemediği için, içine giremediği için bizim dede o sayede kurtuluyor mesela. İmanı güçlü bi adammış yani, demek ki dede cinlerin vs.nin şunun bunun arktan geçemeyeceği mevzusunu o zaman da biliyor. Bu değişik hâlleri birden Allah kalbine ilham mı veriyor, artık noluyo yani; onun o değişik hâlleri aklına böyle olabileceğini getiriyo, o da deniyo direk; yani, sınıyo. Gel böyle konuşalım falan filan; o da gelemeyince böyle olduğu kesinlikle anlaşılıyor. Öyle bi hadise geçmiş sudan geçememekle alakalı (KK -2).

Üçüncü efsanede ise cinler görüntü olarak yoktur. Tenha bir patika yolda yürüyen karı koca davul zurna sesleri duyarlar; köy merkezine oldukça uzak bir yerde olmaları ve mevsimin düğün mevsimi olmaması davul zurna sesinin cinlere ait olduğunu düşündürür. Kendileriyle beraber devam eden davul zurna sesi, ancak onlar bir akarsudan karşıya geçince kesilir.

“Ormanda Cinlerin Düğünü” adlı üçüncü efsane ise şu şekildedir:

Teyzemle eniştem, babamın köyünden annemin köyüne gidecekler, araları normalde bir dağ yolu var, bi de normal toprak yol var. [Yozgat'ın Sorgun ilçesi Boğazcumafakılı köyü ile Erkekli köyü arasında] Toprak yoldan gidiyorlar. Gittikçe

arkalarından böyle düğün dernek sesi geliyor. Ama yani köyün dışı burası ses gelir mi? Bi de o mevsimde düğün olur mu? Bunlar arkalarına bakarak gidiyorlar, tabi eniştemde biraz hacılık da var. Teyzem korkmasın diye bi şey demiyor, bunlar gittikçe ses de geliyor arkalarından. Bunlar gidiyo, sese geliyor; bunlar gidiyo, ses geliyor. Tabi bildikleri duaları falan okuyolar, korkuyolar. Ama görünürde hiç bi şey yok. Karanlık; ışık yok, bi şey yok. Bi de dağların içi olduğu için hani. Sonra eniştem şurdan geçelim diyor, normal yolu bırakıp dereden geçiyorlar ve ses orda kalıyor. Ondan sonra ses bi daha gelmiyor arkalarından. Irmak da değil, küçük bi dere, akan su (KK-3).

Üç efsaneyi aktaran kaynak kişi de cinlerin sudan geçemediği bilgisine vâkıftır; yanı sıra efsanelerde bu olayları yaşayanlar da cinlerin sudan geçemediklerini bilmekte ve bu refleksiyle, cinden kurtulmak için, akarsuyun diğer tarafına geçtiklerinin vurgusunu yapmaktadırlar. Bu anlatılar doğrultusunda cinlerin sudan korkmaları ve sudan geçememeleri bir başka özellikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Peki, bunun nedeni ne olabilir?

Cinlerin ateşten yaratılmış olması bilinen bir durumdur. “Cinleri de yalın bir ateşten”, “...ancak bana ibadet etsinler diye (Zârîyat 51/56), yarattım (Rahman 55/15), (Öngüt, 2013: 42-43). Cinin ateşten yaratılması hususu Razi’ye göre: “Cann’ın ateşten yaratılması ... mezhebimize göre, açıktır ve zahirdir. Çünkü bir hayatın olabilmesi için bir bünyenin, maddi bir vücudun olması şart değildir. Çünkü Allah ‘cevher-i ferde’de, hayat ve ilmi yaratmaya muktedirdir. Aynı şekilde, sıcak bir cisimde hayat ve akli yaratmaya kadirdir.” (Râzi, 2002: (14) 93) şeklinde yorumlanmıştır. Dört temel elementten biri olan ateşten yaratılmış olmaları nedeniyle su ile oluşturdıkları zıtlık bağlamında değerlendirilebilir.

Kutadgu Bilig’de yer alan

- “Kara gece yaklaşmaz, aydınlık (yaruk) güne,
Yeşil su konuk olmaz, kızıl ateşe (ot)” (KB 2250; Arat, 2008: 443)
- “Düşman bir dağılırsa (saçıt), yeniden dirilmez,
Su ile ateş, yeniden dirilemez”! (KB 2396; Arat, 2008: 462).
- “Ağızdan bazen (bara) ateş, bazen ise su (yani söz) çıkar,
Bunlardan biri yakar, birisi ise yıkar.” (KB 2686; Arat, 2008: 507)
- “Bir ara ateş olur, bir ara gör su olur,

Bir ara gör (kör) güldürür, bir arada ağlatır” (KB 4096; Arat, 2008: 712) (akt.: Ögel, 2014: 435).

dizeleriyle de ortaya konulan ateş ve su zıtlığı ile cinlerin sudan geçemeyişini açıklamak olanaklı olabilir.

Abdülkadir İnan; Başkurt kadınları arasından derlediği “tatran kısıkrü”⁵ denilen bir hastalığın sağaltımında “izinli” bir kadın “tatran kısıkrır” (tatran haykırır) ve afsunlama ritüeli sırasında;

*“Tat tafran tafran
Tafran tigen hin bolhail
İdil kesken men bolam
Tat tatran tafran
Tafran tigen hin holhail
Cayık ötken men bolam
İrtiş kesken men bolam . . .”*

Yani “Tatran denilen sen olsan, İdil, Yayık (Ural) ve İrtiş ırmaklarını geçen de benim.” dediğini ve “izinli olmak” için; galiba büyük ırmaklardan geçmiş olmak gerektiğini ve eski Türklerin büyük ırmakları geçmiş olan kimsede sihirli bir gücün bulunduğu inandığını ifade eder (İnan, 2010: 251; İnan, 1998: 493).

Bahaeddin Ögel “sulardan geçmeye izinli olma” veya “suyu geçmeye Tanrı’nın izin vermesi” durumunu *Dede Korkut Kitabı*’nda yer alan “kanlı kanlı sular geçit versin”⁶ ifadeleri ile temellendirerek büyük ırmakları geçenler izinli sayılıyordu (2014: 449) şeklinde ortaya koyar. Suyu geçmeye Tanrı’nın izin vermesi inancı, halk hikâyelerinde de görülen bir motiftir “Kerem ile Aslı” hikâyesinde Kerem, Aslı’yı ararken Murat Irmağı ile karşılaşır; ırmakla söyleşip suyu kolaylıkla geçer (Duymaz, 2001: 263). Kerem, ayrıca Kızılırmak’a da türkü söyler ve Kızılırmak’ın üstünde hayalet bir köprü meydana gelir; bu sayede ırmağı kolayca geçer (Duymaz, 2001: 265; Aydoğan, 2006: 76). “Arzu ile Kamber” hikâyesinin bütün varyantlarında Arzu evlendikten sonra Kamber’le buluşur ve kavuşmaları için Kamber’in bir sudan geçmesi gereklidir. Kamber, oldukça derin olan bu sudan Hz. Hızır ve İlyas’ın yardımıyla geçer (Şimşek, 1987: 95). “Arzu ile Kamber” hikâyesinin bir varyantında ise Kamber, suyu geçmek için Allah’a yalvarır ve kemikten bir köprü oluşur (Alptekin, 1997: 299’den akt.: Aydoğan, 2006: 76).

Tonyukuk; Göktürk akınlarının İrtiş ırmağını geçmesi sonucu “Ertiş ügüzüg keçiksizin keçtiniz.” yani “İrtiş ırmağının geçitsizlerini geçtik, der.

⁵ Tatran, çocukların kulaklarında oluşan akıntı (otorhee) şeklindeki hastalığa Başkurtların verdiği isimdir.

⁶ “Karşu yatan kara karlu tağlardan aşar olsa
Allah Ta’ala senün oğluna aşut virsün
Kanlı kanlı sulardan kiçer olsa kiçüt virsün (Ergin, 2004: 121).

...

Kara tağa ayıtduğunda işit virsün

Kanlı kanlı sulardan kiçüt virsün” (Ergin, 2004: 215).

Kaşgarlı Mahmut ise “Kaynayan büyük ırmak (ögsüz), geçitsiz olmaz.” der. Büyük ırmaklar geçit vermezler, ancak geçit bulup geçmek de Tonyukuk’un dediği gibi bir başarıdır (Ögel, 2014: 471).

Her varlığın, herkesin sudan geçmeye muktedir olamayacağını çıkarımı yapılarak cinler de bu varlıklardan biridir, denilebilir. Cinlerin, suyun zıddı olan ateşten yaratılmış olmalarından dolayı sudan geçemedikleri yorumlanabilir. Süleyman kıssasında anlatıldığına göre ise Süleyman peygamberin emrinde çalışan cinler suyun altından inci mercan çıkarmaktadır.⁷ Bahaeddin Ögel’in “suyun başı Süleyman” (2014: 458) ifadesinden yola çıkılarak bu cinlerin peygamber emrinde olmalarından dolayı izinli sayıldıkları çıkarımı yapılabilir. Ayrıca sokağa kirli su dökülürken, "Destur ya ahd-i Süleyman!" denir. Cinler Süleyman Peygambere “Senin adını anan kişiye dokunmayacağız.” diyerek söz verdikleri için, bu sözlerle o sözleşme hatırlatılmış olur (Boratav, 2003: 113). “Suyun başı Süleyman” ifadesinden çıkabilecek bir başka yorum da “cin kelimesinin melekleri de kapsayacak şekilde insan türünün karşıtı olan görünmez varlıklar” (Şahin, 1993: 5), için kullanılan genel bir anlama sahip olmasından dolayı “cin” kelimesi ile karşılanan tek tip bir varlık olmadığı için bu varlıklardan bazılarının su ile bir sıkıntı yaşamayacağı şeklinde olabilir.

Pınarlar, Türklerde çoğu zaman kutlu yerler olarak kabul edilmiş; yeraltından gelen suları dolayısıyla yeryüzü ile yeraltının bir kapısı veya bağlantı yeri gibi görülmüştür. Ancak bu kapı işlevi nedeniyle kaynayan sular ve pınarlar, aynı zamanda, yer altından gelen kötü ruhlar için de bir kapı veya çıkış yeri olarak değerlendirilmiştir (Ögel, 2014: 83). Ayrıca, Salih Memişoğlu bir televizyon programında Hz. Muhammed’in yolda kavga eden cinler görmesi üzerine; cinlerin Müslüman olanlarını dağların tepelerine, kâfir olanlarını da derelerin diplerine, derelerin sahillerine indirdim, bıraktım; şeklinde kuvvetli bir hadis söylediğini ifade eder (URL-3). *Dede Korkut Kitabı*’nda da “...Tanrı menem diyü su dibinde çığışur asileri...” (Ergin, 2004: 237) ifadeleri yer alır. Pınarların ya da kaynayan suların yeraltından gelen kötü ruhlar için de bir kapı veya çıkış yolu (Ögel, 2014: 83) olarak yorumlanmasını destekler ya da paralelinde örnekler olarak yorumlamak olanaklıdır.

Sonuç

Efsaneler, bilindiği üzere, gerçek veya olması muhtemel inançlarla sarılmış şahıslar, yerler ve hadiseler hakkında anlatılmaktadır. Yapılan efsane araştırmaları ve tanımlarında efsane türünün “gerçeklik” ve “inanma” özelliği vurgulanmakta; anlatılanlara inanılması ve anlatılanların dinleyici

⁷ “Allah Teala onları da, Hz. Süleyman (a.s)’ın emrine amade kılmıştır. Böylece Hz. Süleyman (a.s) onlara, suya dalmalarını emrediyordu. Hâlbuki ateş, suyla söner. Ama bu; onlara hiçbir zarar vermiyordu. Bu da, Cenab-ı Hakk’ın, zıddı zıddından çıkarıp ortaya koymaya kadir olduğunu gösterir” (Râzi, 2002: (16) 198).

üzerinde bıraktığı etki ve bu etkinin yaratılmasında “gerçeklik” ve “inanç” unsurlarının öne çıktığı görülmektedir.

Efsanelerin temelinde inanç unsuru vardır. Efsaneyi anlatanlar ve onu dinleyenler efsanenin gerçek üzerine kurulduğuna, efsanedeki olayların gerçekten olmuş olduğuna inanırlar. Bu bağlamda çalışmada ele alınan üç efsaneyi aktaranlar da efsane kahramanları da “cinlerin sudan geçemediklerini” aktarmışlardır.

Bu inanın temelinde ise çok güçlü kültürel koda sahip olan su kültürünün İslamiyet ile bağdaştırılmasının bir örneğinin olduğunu söylemek mümkündür. Bir ruhu ve hafızası olduğu düşünülen su, kötü niyetli olduğu kabul edilen/düşünülen cinlerin geçişine izin vermemektedir. Cinlerin, suyun zıddı olan ateşten yaratılmış olmaları da bu muktendir olma sürecinin bir başka engeli olarak yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- AKMAN, Eyüp (2002). “Türk ve Dünya Kültüründeki Su Kültü Üzerine Düşünceler”. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 2002, 10 (1), s. 1-10.
- ANOĞİN, A.V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. (Çev.: Zekeriya Karadavut-Jannet Meyermanova), Konya: Kömen Yayınları.
- AYDOĞAN, Emine (2006). *Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- BAYAT, Fuzuli (2016). *Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dışı-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler- İyeler ve Demonoloji)*. 3. Baskı. 2 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BORATAV, Pertev Naili (1984). *Köroğlu Destanı*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- BORATAV, Pertev Naili (2003). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. İstanbul: Mas Matbaacılık A.Ş.
- ÇALIŞKAN, Şerife Seher 2015. “Türklerde Hıdrellez İnancı: Makedonya Örneği”. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)* 3 (2015), s. 380-392.
- ÇETİN, Yıldız (2017). *Kazan Tatar Türklerinin Mitolojisi*. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- DUVARCI, Ayşe (2005). “Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar”. *Bilig*, Kış/32, s. 125-144.
- DUYMAZ, Ali (2001). *Kerem ile Ashı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- EBERHARD, Wolfram. (1996). *Çin'in Şimal Komşuları Bir Kaynak Kitabı*. (Çev.: Nimet Uluğtuğ), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ELİADE, Mircea (2006). *Zalmoksis'ten Cengiz Han'a*. (Çev.: Ali Berktaş), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- ELİADE, Mircea. (2005). *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. (Çev.: Mustafa Ünal), Konya: Serhat Kitabevi.
- ERGİN, Muharrem (2004). *Dede Korkut Kitabı*. 2 Cilt. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGUN, Metin - İbrahimov, Gaynislâm (1996). *Başkurt Halk Destanı Ural Batır*. Ankara: Türksoy Yayınları.
- ERGUN, Metin (2013). *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGUN, Pervin (2019). *Sibirya Türklerinin Destanlarında İyeler*. Konya: Kömen Yayınları.
- GÜNAY, İlhami (2014). "Kur'an-ı Kerim'in Dünya Hayatıyla İlgili Ayetlerinde Su". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 14 (2), s. 205-233.
- GÜNDÜZ ALPTÜRKER, İmran (2019). *Nevşehir Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Gece Akademi.
- GÜZEL, Cavit (2016). *Kırşehir'den Derlenen Efsanelerin Retorik Analizi*. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- HARVA, Uno. (2014). *Altay Panteonu Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*. (Çev.: Ömer Suveren), İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- HELİMOĞLU YAVUZ, Muhsine (1993). *Diyarbakır Efsaneleri Derleme-Araştırma-İnceleme*. Ankara: Doruk Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. 3. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir (2010). "Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler". *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı (Doğumunun 120. Yılı Münasebetiyle Tıpkıbasım)*. s. 249-253, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir. (1998). *Makaleler ve İncelemeler II. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KALAFAT, Yaşar (1995). *Doğu Anadolu'da Eski Türk inanışlarının İzleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- KARADAVUT, Zekeriya (1992). *Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KARADENİZ, Fikret (1986). "Giresun Yöresinde Cin, Peri, Büyü, Cadı'nın İnanç ve Masallara Katılımı". *Türk Folklor Araştırmaları 7*, s. 80-81.
- KİRİŞÇİOĞLU, Fatih. "Er-Soğotox Destanının Kurgusu". *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 27-30 Kasım 2007*. Erişim: 20 Ekim 2017. Web: http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/fatih_kiriscioglu_er_sogotox_destani.pdf.
- LUTHİ, Max (2003). "Masalın Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı". (Çev.: Sevgül Sönmez), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I*. (hızl.: Gülin Öğüt Eker vd.), s. 314-319. Ankara: Milli Folklor.
- OYMAK, İskender (2010). "Anadolu'da Su Kültünün İzleri". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), s. 35-55.
- ÖGEL, Bahaeddin (2014). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- ÖKSE, Tuba (2006). "Eski Önasya'dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri". *Bilig*, Kış/36, s. 47-68.
- ÖNGÜT, Ömer (2013). *Kalblerin Anahtarı İslâm İlmihali*. İstanbul: Hakikat Yayıncılık.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- POTAPOV, L. V. (2012). *Altay Şamanizmi*. (Çev.: Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları.
- RADLOFF, Wilhelm (1986). *Sibiryadan Seçmeler*. (Çev.: Ahmet Temir), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- RADLOFF, Wilhelm (2008). *Türklük ve Şamanlık*. (Haz.: Nurer Uğurlu), İstanbul: Örgün Yayınevi.
- RÂZÎ, Fahrüddin (2002). *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*. 23 Cilt. (Çev.: Suat Yıldırım vd.), İstanbul: Huzur Yayınları.
- ROUX, J. P. (1984). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (Çev.: Aykut Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınları.
- ŞAHİN, Süreyya (1993). "Cin" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 8, s. 5-10, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- ŞİMŞEK, Esmâ (1987). *Arzu ile Kamber Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- TABERÎ (1991). *Şark İslam Klasikleri Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*. (Çev.: Zâkir Kadirî Ugan - Ahmet Temir), 5 Cilt. İstanbul: MEB Yayınları.
- TÂBERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr'üt (1996). *Tarih-i Tâberi*. (Çev.: Faruk Görtunca), 4 Cilt. İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- TANER, Nuri (1983). "Halk İnanmalarında Cin ve Cin Tutma". *Türk Folkloru*, Şubat/43, s. 12-15.
- TÜRKAN, Kadriye (2012). "Türk Dünyası Masallarında Su Kültü". *Milli Folklor*, 24 (93), s. 135-148.
- Türkçe Sözlük* (1998). 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- URAZ, Murat (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam.
- YAĞBASAN YILDIRIM, Kudret (2013). *Malatya Efsaneleri*. İstanbul: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları.
- YAKICI, Ali (2003). "İslamiyet Öncesi Türk Destanlarının Bilim ve Kültür Hayatına Etkisi Üzerine Bazı Düşünceler". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 13, s. 411-420.
- YILDIZ, Naciye (1995). *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- YUSUF HAS HACİB (2008). *Kutadgu Bilig*. (Çev.: Reşit Rahmeti Arat), Ankara: Kabaıcı Yayınevi.
- ZARİPOVA ÇETİN, Çulpan (2007). "Tatar Türklerinde Mitolojik Varlıklarla İlgili Mitler ve İnanışlar (İyeler ve Yaratıklar)". *Bilig*, S. 43, s. 1-32.
- ZARİPOVA ÇETİN, Çulpan (2009). *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*. Ankara: Karadeniz Dergisi Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: Bulu, Saadettin. “Şamanizm”

<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/21.php> (Erişim: 15.03.2018)

URL-2: Hulûsi, Ahmet. “Ruh İnsan Cin”

<http://www.ahmedhulusi.org/kitap/ruhinsancin.htm> (Erişim: 26.11.2013)

URL-3: “Salih Memişoğlu Cinleri Anlatıyor”

<https://www.youtube.com/watch?v=sqAvLugJZFg> (Erişim: 03.04.2019)

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Mustafa Arıcı, Nar Kasabası/Nevşehir 1956, Lise Mezunu, Emekli/Muhtar
(Görüşme: 12.06.2012)

KK-2: Yunus Emre Cilořođlu, Amasya 1985, Yüksek Lisans Mezunu, Akademisyen
(Görüşme: 16.04.2014)

KK-3: Ömer Arslan, Kırıkkale 1984, Yüksek Lisans Mezunu (Görüşme: 15.04.2014)